

Konferencijų apžvalgos

60 metų profesionalios žurnalistikos studijoms Vilniaus universitete

Andrius Gudauskas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos instituto lektorius, daktaras
Maironio g. 7, LT-01124 Vilnius
Tel. (8 5) 2 19 30 47
El. paštas: andrius.gudauskas@kf.vu.lt

Prieš šešiasdešimt metų Vilniaus universitete pradėti ugdyti būsimieji profesionalūs komunikatoriai, spaudos darbuotojai – žurnalistai. Anuometę pradžią prisimenant Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos institutas lapkričio 5 d. Mažojoje auloje ir Teatro salėje surengė mokslinę konferenciją „Žurnalisto ir žurnalistikos situacija šiuolaikinės žiniasklaidos sistemoje“. Reikšminga, kad kaip tik šiais metais minime ir Vilniaus universiteto įsteigimo 430-ties metų sukaktį. Kaip tik Universiteto įkūrėjai – tėvai jėzuitai – antrojoje XVIII a. pusėje pradėjo leisti ir pirmąjį periodinį leidinį Lietuvoje *Kurjer Litewski*. Tad profesionalios žiniasklaidos Lietuvoje istorijos tyrimai ir šiuo požiūriu atvestų mus į seniausią šalies mokslo šventovę.

Lietuvos mokslo vystymesi esame įpratę daugelio naujų dalykų pradžią sieti kaip tik su Vilniaus universitetu. Žodžių junginys – *pirmą kartą*, nurodantis ir kryptį į ateitį, čia skamba natūraliai, bet ir įpareigojamai. Periodikos pradžia Lietuvoje, pirmoji rengiama žurnalistų laida – tai greičiausiai buvo

naujumo, netikėtumo, bet ir abejonių pilni reiškiniai, telkę ir juos „užsukusių“ valios ryžtą bei drąsą. Išskirtinės drąsos reikia ir šiandienos istoriniame momente atgaautos laisvės sąlygomis kuriant visuomeniškai ir moraliai atsakingos žiniasklaidos bei žurnalistikos koncepciją Lietuvoje.

Žurnalistikos instituto surengtoje konferencijoje kaip tik apie tai ir buvo diskutuojama. Jos prelegentus suvienijęs diskusijų objektas dėmesį iš esmės ir sutelkė į klausimą, kaip šiandien, sparčiai kintančioje visuomenėje, naujai suvokti ir apibrėžti žurnalisto vaidmenį.

Pasidalyti savo mokslinio ir pedagoginio darbo patirtimi į konferenciją buvo pakviesta viešnia iš Latvijos universiteto prof. I. Brikše. Prelegentė savo pranešime „Neapibrėžtumas ir žurnalistikos kultūra: žurnalistikos mokymo iššūkiai“ gvildeno žurnalisto identiteto apibrėžiamumo problemą gyvenant intensyviame šiandieniniame dinamizme. Šiandien išaugo savimonė, jog žurnalistas bendruoju požiūriu nuolatos yra santykiyje su savo auditorija, tačiau, plėtoda-

mas profesionalią veiklą, jis neišvengiamai užmezga ryšius ir su paskirais asmenimis. Ši priklausomybė žurnalistui suteikia išskirtinį mobilumo bei paslankumo bruožą, tačiau įgyvendinant profesinius siekius nutinka, jog universalūs etikos principai beatodairiškai pakeičiami momentuliais viendienių situacijų padiktuotais sprendimais. Dilema kyla tada, kai universitete studijuoti idealistiniai komunikacijos modeliai tampa nebeveiksniūs, nes žurnalistika susilieja su viešaisiais ryšiais ir komercija. Viešoji erdvė atsiveria kaip arena, kurioje vyksta teisėta, matoma ir konkuruojanti diskursų kova (Bourdieu).

Išties, įvairialypė visuomenė, kuri nuolat yra transformuojama įvairiausių – socialinių, technologinių ir kt. – pokyčių, provokuoja žurnalistus adekvačiai į juos reaguoti. Tad, ar žurnalistas tokioje situacijoje yra pajėgus išsaugoti savo išskirtinį profesinį identitetą išlikdamas nešališkas? O gal jis susitapatins su dominuojančių socialinių sluoksnių interesais. Šiuo atveju reikšmingiausias išlieka universitetų – žurnalistų mokyklų – vaidmuo, nes tik mokslo institucijos tyrimų dėka atskleidžia socialinių santykių mechanizmus ir adekvačiai juos apibrėžia, taip mažindamos žurnalistinio identiteto neaiškumą.

Esamą žurnalistikos ir jos studijų situaciją Lietuvoje globaliai apžvelgė Komunikacijos fakulteto dekanas doc. dr. A. Vaišnys pranešime „Universitetinė žurnalistikos studijų programa mokslo ir studijų reformos kontekste“. Dekanas pirmiausia pasidžiaugė žurnalistikos studijų tobulinimo efektyvumu Vilniaus universitete ir iškėlė bendradarbiavimo su kitomis aukštosiomis mokyklomis svarbą. Prisiminta, kad žurnalistika, būdama viena

iš komunikacijos mokslo šakų, taip pat sudavė nemenką impulsą šios mokslo srities evoliucijai Lietuvoje. Pranešime taip pat nestokota ir brandžios bei konstruktyvios kritikos. Žurnalistika, kaip tvirtino pranešėjas, suprantama įvairiai – tai ir profesija, ir gyvenimo būdas, ir kompetencijų lygis, bet svarbiausia, jog tai nėra tik amatas. Toks požiūris, deja, vis dar gajus. Žurnalistas, gal pats ir neįsisaugindamas dėl nuolat įtempto darbo ritmo, atlieka reikšmingą darbą visuomenei, lyg koks kronikininkas įamžindamas dabarties įvykius ir procesus. Tikriausiai nėra per drąsu prognozuoti, jog ateities „archeologai“ triūs TV laidų archyvuose bei spaudos saugyklose, nes, kaip konstatuoja A. Vaišnys, „žurnalistika yra daugiau nei tik informacijos produktas ar komercijos subjektas, ji dar turi istorinės vertės kaip dokumentas, ji suteikia stipraus pamato tyrimams ir socialinėms bei politinėms išvalgoms. Taigi būtina pabrėžti, kad žurnalistika yra ir kūryba, ir mokslas“. Vystant žurnalistiką kaip mokslą pranešime buvo nurodytos trys dėmesio reikalaujančios esminės kryptys: etika, politika ir ekonomika. Vis dėlto daugiausia dėmesio turėsią būti skiriama etikai, nes būtent ji yra bene didžiausia šiuolaikinės žiniasklaidos problema, todėl šioje srityje reikalingi ne tik tyrimai, bet ir mokslininkai pagrįstos išvalgos, pranokstančios nūdienos Lietuvos stereotipus.

Žiniasklaida, palyginti su visomis kitomis kalbinės išraiškos formomis, turi daugiausiai galių standartizuoti gyvąją žmonių kalbą, kitaip tariant, kalbame ir mąstome kaip kalba žurnalistai (Fiske). Taigi, žurnalistams tenka nemaža atsakomybės našta; jie praturtins kalbą ar tik kurs populiarius bei populistinius ir perdėm

žargoninius tekstus. Tai priklauso konkrečiai nuo kiekvieno rašančio vidinio apsisprendimo. Vilniaus universiteto profesorė habil. dr. R. Koženiauskiene savo pranešime „Konceptualiosios metaforos ir žurnalisto kalbos etika“ taikliai pažymėjo, jog vien teisiniais normatyvais, kad ir labai tobulais ar pakankamai griežtais, kalbos etiškumo neužtikrinsime, jei žurnalistas sąmoningai nesieks išsaugoti ir apginti neliečiamą prigimtinių žmogaus orumą. Viena vertus, subtilios kalbinės metaforos spaudoje gali atrodyti neutralios ir neskirtos niekam konkrečiai, kita vertus, tam tikrais momentais jos gali smogti ir skaudžiai sužeisti asmenis išsifravus faktą, kad vis dėlto yra siekiama skleisti nepakantos ir ironijos atmosferą visuomenėje.

Profesorė R. Koženiauskiene nurodė konkrečius pavyzdžius, kada žurnalistas nevensia žargoninės leksikos ir tam tikrų socialinių sluoksnių frazeologijos – *blin, išdūrė, vsio zakonno...*, *š... ir tapšnoju* ir pan. Sukurtos žurnalistų konceptualiosios metaforos, atspindėdamos žurnalistų pozicijas ir jų nuostatas, grėsmingai ištrina ribas tarp politikų ir nusikaltėlių pasaulio. Galiausiai, anot profesorės, jos signalizuoja apie tų skirtingų erdvių tariamą suartėjimą.

Lietuvos žurnalistų etikos klausimus ir problemas toliau aptarė Vilniaus universiteto lektorė J. Mažylė pranešime „Profesinė etika: sampratos suvokimo ir pajautos problema.“ Prelegentė nubrėžė esminę perskyrą tarp mūsų sukurtos teisinės ir norminės įstatymų bazės (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, Visuomenės informavimo įstatymas) ir konkrečios praktinės profesinės žurnalistų veiklos. Profesinę žurnalistų etiką reglamentuojantys nacionaliniai dokumentai esą sukurti

nepriekaištingai, o, deja, jų paisymas yra atskira probleminė tema. Lektorės J. Mažylės teigimu, egzistuoja tam tikri moralės ir dorovės principai, kurie yra nekvestionuojami, o kiti vienaip ar kitaip „pasiduodantys gyvenimiškai reliatyvumo teorijai, iš kurio bokšto pažvelgtum...“ Nors ir paradoksalu, tačiau pastaroji nuostata ima ir užgožia, lyg ir nejučiomis, žurnalistų prievolę saugoti prigimtines žmogaus teises ir jo garbę bei orumą, privataus jo gyvenimo neliečiamumą, ir neretai apeinamą nekaltumo prezumpciją. O juk visas šias teises garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir daugelis kitų šalies įstatymų. Moralinių nuostatų ugdymas ir atsakingas jų paisymas yra ilgas ir nelengvas procesas, kurio dinamiką rodo autorės pasiūlyta schema: argumentų kalba filtruojama emociniais išgyvenimais ir patyrimais ir tik tada konstatuojami objektyvūs faktai. J. Mažylės pranešimas buvo užbaigtas radikalia retorine provokacija: „Ar šiandien rasime Lietuvoje žurnalistų, galinčių prisipažinti: jeigu ką įskaudinau be reikalo, tai man gėda. Man nereikia teismo procesų, kad jausdamasis suklydęs galėčiau atsiprašyti ižeisto ar įskaudinto Žmogaus.“ Galėtume tik pridurti, kad viešosios erdvės žaidėjai raginami naujai atrasti, o tiksliau tariant, sugrįžti prie amžių amžius galiojančios aukso taisyklės: „Kaip nori, kad su tavimi elgtųsi, taip ir tu elkis su kitu.“ Gal tai būtų pradžios taškas mūsų šiandienos visuomenei suskilus į įvairias grupuotes bei grupes?

Ypatingo konferencijos dalyvių dėmesio sulaukė Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto mokslininko doc. dr. L. Bielinio pranešimas „Politinės valios elementai žiniasklaidoje“. Prelegentas iškėlė prielaidą, kad šiuolaikinė

žiniasklaida Lietuvoje natūraliai tampa savarankišku ir sąmoningai aktyviu politiniu veikėju. Tai vyksta dėl kelių priežasčių, iš kurių galbūt pagrindinė ta, kad postkomunistinėse šalyse stokojama sprendžiančios politinės valios ir jos efektyvaus įgyvendinimo. Taip pat ir pilietinės visuomenės pasyvumas bei silpnumas tarsi atpalaiduoja politikus nuo ryžtingo jų sprendimų valios pasireiškimo. Tačiau šią spragą užpildo naujas įtakus modernaus pasaulio žaidėjas, turintis rimtų pretenzijų vykdyti politinių procesų kontrolę – žiniasklaida. Čia ji sumaniai telkia savo intelektualinius išteklius, kad imtųsi tarsi kontrolieriaus pozicijų, vystant įvairius ekonominius bei politinius procesus valstybėje. Ji iš tikrųjų lengvai inicijuoja naujus politinius procesus ir situacijas. Tai ir sustiprina žiniasklaidos įtakos augimą visuomenėje. Šioje vietoje, L. Bielinis kelia klausimą, ar žiniasklaida, tapdama politinės veiklos dalyve, vis dar gali išlikti objektyvia realybės pristatytoja? Juk, anot jo, „žiniasklaida nėra toks objektas, kuris gali būti už įvykių ribos, stebėti ir registruoti realybę iš užribio – būti objektyvia. Žiniasklaida tuo pačiu metu yra ir įvykis, ir jį mąstantis subjektas, ir tą įvykį transliuojantis agregatas. Taigi masinės komunikacijos amžiuje objektyvumo ideologiją žiniasklaida keičia į, vartojant Markso terminiją, klaidingą sąmonę (*falsches Bewusstsein*), bet tai jokiū būdu nėra melas. Nes žiniasklaidos atstovai, kaip ir ideologai nėra pašaukti žinoti tiesą ir todėl galėti ją slėpti. Jie pašaukti transliuoti vertybes, atspindėti tai, ką mato, o mato tai, ką dažniausiai patys sau nelauktai iššaukia arba sąmoningai sukuria.“ Viena vertus, žiniasklaidos priemonės sumaniai ir pla-

čiai išryškina nuomonių įvairovę, tačiau, kita vertus, neretai užima tvirtas šališkas pozicijas ir neatsisako progos savarankiškai inicijuoti tam tikrų politinių ir socialinių įvykių visuomenėje. Todėl L. Bielinis prognozuoja, kad ateities žiniasklaida vis labiau užims lygiavertes pozicijas su tradicinėmis politinėmis struktūromis.

Konferencijoje žiniasklaidos šališkumo problemos svarstymą tęsė Vilniaus universiteto lektorius dr. M. Martišius. Jo pranešimo tema: „(Ne)akivaizdus karas: šališkumas Lietuvos žiniasklaidoje 2008 metų Rusijos-Gruzijos konflikto metu.“ (Pranešimas buvo parengtas šiame žurnalo numeryje spausdinamo straipsnio pagrindu; žr. p.84). M. Martišius savo pranešimą išskirtinai iliustravo, pažėręs ant Vilniaus universiteto Teatro scenos ekrano krūvą įtaigių vaizdų – nuo karikatūrų iki karo kronikos akimirų. Vizualaus įtaigumo poveikis neabejotinai kaustė daugelio konferencijos dalyvių dėmesį. Puiki ir išmoningai pateikto vaizdo ir pranešėjo minties dermė tikrai išplėtė auditorijos suvokimo erdvę ir įsisąmoninimo galimybes.

Apibendrinant galima teigti, kad konferencijoje aptartos problemos nurodė tyrimų ir darbo su studentais gaires ateičiai, ieškant šiuolaikinio pasaulio aktyvaus žaidėjo – žiniasklaidos – įprasminto identiteto. Įvairių formų universitetinės studijos išlieka vieninteliu esminiu keliu siekiant pagrįsti, kas yra žmonių komunikacija ir siauresnėje, ir platesnėje savo apimtyje. Mokslininkai įsipareigojamai siekia suvokti žiniasklaidos vaidmenį nepaliaujamai kintančioje visuomenėje. Nepaisant to, visuomenė juk nė akimirkai nepaliauja komunikuoti, ir šiandien tai daro jau kitaip negu vakar.